

Конституційно-правові засади забезпечення гендерної рівності через гарантування прав людини в Україні

Бортник Н. П.¹, Набокова О. Г.²

Опубліковано	Секція	УДК
30.04.2025	Право	342.7:305-055.2/.3(477)

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18457659>

Анотація. У статті досліджено конституційно-правові засади забезпечення гендерної рівності в Україні крізь призму реалізації прав людини та дотримання міжнародних стандартів. Основну увагу приділено аналізу чинного законодавства, його відповідності міжнародним нормам, а також виявленню ключових проблем у сфері забезпечення рівності між жінками та чоловіками. Автори акцентують на важливості гендерної рівності як фундаментального принципу демократичного суспільства, що базується на верховенстві права, недискримінації та повазі до прав людини.

У дослідженні розглянуто положення Конституції України, зокрема статтю 24, яка гарантує рівність усіх громадян перед законом та забороняє дискримінацію за ознакою статі. Це положення визначено як базис для формування національної політики у сфері гендерної рівності. Okремо підкреслено роль міжнародних зобов'язань України, таких як участь у Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, які є інтегрованими у національне законодавство. Зазначено, що гармонізація українського законодавства з міжнародними стандартами сприяє створенню умов для ефективного впровадження принципів рівності та недискримінації.

Стаття також аналізує практичні аспекти реалізації гендерної політики в Україні, включаючи оцінку ефективності державних програм та механізмів захисту прав жінок і чоловіків. Виявлено низку проблемних питань, серед яких недостатня інституційна спроможність органів влади, відсутність ефективного моніторингу виконання законодавства, а також стереотипи щодо ролі жінок і чоловіків у суспільстві. Автори наголошують на необхідності вдосконалення нормативно-правової бази шляхом внесення змін до законодавства, що регулює трудові відносини, політичну участь та соціальний захист. На основі проведеного аналізу запропоновано низку рекомендацій для підвищення ефективності забезпечення гендерної рівності в Україні. Зокрема, рекомендується посилити контроль за виконанням міжнародних зобов'язань, вдосконалити механізми захисту від дискримінації, а також активно працювати над зміною суспільних стереотипів через освітні програми та медіа-кампанії. У статті зроблено висновок про те, що забезпечення реальної гендерної рівності є необхідною умовою для побудови правової держави та демократичного суспільства в Україні.

¹ доктор юридичних наук, професор в. о. завідувача кафедри адміністративного та конституційного права факультету Морського права Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова, ORCID ID 0000-0002-3030-406X

² викладач кафедри теорії та історії держави і права факультету Морського права Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова, кандидат юридичних наук ORCID ID 0009-0003-3974-3055

Ключові слова: права людини, гендерна рівність, недискримінація, рівноправність, гендерні стереотипи, міжнародно-правові стандарти, механізми захисту від дискримінації, конституційно-правові засади.

Constitutional and Legal principles of ensuring gender equality through guaranteeing human rights in Ukraine

Abstract. The article examines the constitutional and legal principles of ensuring gender equality in Ukraine through the prism of the implementation of human rights and compliance with international standards. The main attention is paid to the analysis of current legislation, its compliance with international norms, as well as the identification of key problems in the field of ensuring equality between women and men. The authors emphasize the importance of gender equality as a fundamental principle of a democratic society based on the rule of law, non-discrimination and respect for human rights. The study examines the provisions of the Constitution of Ukraine, in particular Article 24, which guarantees the equality of all citizens before the law and prohibits discrimination on the basis of sex. This provision is defined as the basis for the formation of a national policy in the field of gender equality. The role of Ukraine's international obligations, such as participation in the UN Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, which are integrated into national legislation, is separately emphasized. It is noted that the harmonization of Ukrainian legislation with international standards contributes to the creation of conditions for the effective implementation of the principles of equality and non-discrimination. The article also analyzes the practical aspects of the implementation of gender policy in Ukraine, including an assessment of the effectiveness of state programs and mechanisms for protecting the rights of women and men. A number of problematic issues are identified, including insufficient institutional capacity of government bodies, the lack of effective monitoring of the implementation of legislation, as well as stereotypes regarding the role of women and men in society. The authors emphasize the need to improve the regulatory framework by amending the legislation regulating labor relations, political participation and social protection. Based on the analysis, a number of recommendations are proposed to increase the effectiveness of ensuring gender equality in Ukraine. In particular, it is recommended to strengthen control over the implementation of international obligations, improve mechanisms for protection against discrimination, and actively work to change public stereotypes through educational programs and media campaigns. The article concludes that ensuring real gender equality is a necessary condition for building a legal state and a democratic society in Ukraine.

Keywords: human rights, gender equality, non-discrimination, equality, gender stereotypes, international legal standards, mechanisms for protection against discrimination, constitutional and legal principles.

Вступ

Актуальність проблеми. Гендерна рівність є однією з фундаментальних цінностей демократичного суспільства, яка відображає принципи рівноправності, недискримінації та соціальної справедливості. У сучасному світі забезпечення гендерної рівності стає важливим елементом реалізації прав людини, що закріплені в міжнародних правових актах, таких як Загальна декларація прав людини [1], Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок [2] та інші. Україна, як держава, що проголосила свій курс на європейську інтеграцію та дотримання принципів верховенства права, активно працює над імплементацією цих стандартів у свою правову систему.

Конституція України 1996 року, як Основний Закон держави, закріплює принцип рівності всіх громадян перед законом і гарантує недискримінацію за ознаками статі. Зокрема, стаття 24 Конституції прямо проголошує рівність прав жінок і чоловіків у всіх сферах суспільного життя [3]. Однак, незважаючи на наявність таких положень, реальне

забезпечення гендерної рівності вимагає розробки та впровадження комплексного правового механізму, який би включав не лише законодавчі гарантії, але й ефективні інструменти контролю за їх дотриманням.

У цьому контексті важливо дослідити роль конституційно-правових засад у формуванні політики гендерної рівності в Україні. Це включає аналіз нормативно-правової бази, судової практики, а також міжнародних зобов'язань України у сфері захисту прав жінок і чоловіків. Особливу увагу доречно приділити питанням забезпечення рівного доступу до освіти, праці, політичної участі та захисту від гендерно зумовленого насильства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання гендерної рівності, яке безпосередньо залежить від стану дотримання прав людини, розглядають й українські, й зарубіжні науковці. Ця проблематика викладена у працях І. П. Андрусак, О. О. Барабаш, М. Т. Гаврильців, Т. С. Ганзицької, К. В. Громовенко, Т. Д. Дем'янчук, Г. Ю. Лук'янової, Н. П. Христинченко, О. Ф. Фрицького, М. М. Чеховської та ін.

Метою цієї статті є дослідження конституційно-правових механізмів забезпечення гендерної рівності в Україні крізь призму прав людини.

Результати

Гендерна рівність є ключовою складовою сучасної концепції прав людини, закріпленою в багатьох міжнародних та національних правових актах. В Україні забезпечення гендерної рівності виступає важливим аспектом демократичного розвитку суспільства та утвердження принципів верховенства права.

Конституція України [3], як Основний Закон держави, визначає фундаментальні принципи забезпечення прав і свобод людини, включаючи принцип рівності. У статті 24 Конституції України закріплено, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Ця норма прямо забороняє дискримінацію за ознаками статі, що формує базу для правового забезпечення гендерної рівності.

Окрім того, Конституція гарантує право кожного на працю (стаття 43), освіту (стаття 53) та соціальний захист (стаття 46) [3], що також є важливими елементами забезпечення рівних можливостей для жінок і чоловіків. Отже, конституційні норми створюють основу для розробки та впровадження законодавчих і політичних механізмів, спрямованих на досягнення гендерної рівності.

Як зазначають О. Ф. Фрицький та І. І. Романюк, Конституція України встановлює основи ідеології та політики держави стосовно статусу жінок, їхньої ролі та можливостей впливу на економічні й політичні процеси, що відбуваються в суспільстві. У цьому Основному Законі на законодавчому рівні закріплюється принцип рівності конституційних прав і свобод чоловіків та жінок, забезпечуючи їх рівноправність у всіх сферах суспільного життя [4, с. 147].

На думку Т. С. Ганзицької, закріплення в Конституції України принципу рівності жінок і чоловіків є свідченням того, що Україна досягла європейського та світового рівня у вирішенні гендерних питань та правовому регулюванні взаємовідносин між статями. Це має важливе значення для розвитку людського потенціалу та подолання історично сформованих бар'єрів, які спричинили гендерну нерівність. Прийняття Конституції стало початком, а не завершенням процесу забезпечення рівності між жінками та чоловіками. Цей процес продовжується через впровадження сучасних юридичних концепцій, прийняття спеціалізованих законів, розробку галузевих кодексів та підзаконних актів. Реалізація гендерної політики відбувається через конкретизацію цих принципів у правозастосовній практиці та вдосконалення нормативно-правової бази [5, с. 12].

Необхідно підтримати позицію О. Ф. Кобзар та Т. С. Кобзар щодо того, що забезпечення гендерної рівності є ключовою передумовою для сталого розвитку будь-

якого суспільства. У контексті розбудови України як правової, демократичної та соціальної держави, першочерговим завданням виступає формування ефективного правового механізму, який гарантуватиме рівні права та можливості для жінок і чоловіків. Такий підхід не лише сприятиме дотриманню принципів справедливості та недискримінації, але й стане основою для соціальної стабільності та прогресу держави в цілому [6, с. 94].

Україна є учасницею багатьох міжнародних договорів, які стосуються захисту прав людини та забезпечення гендерної рівності. Зокрема, Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) [2], Факультативний протокол до якої ратифікований Україною у 2003 році [7], зобов'язує державу вживати всіх необхідних заходів для ліквідації дискримінації за ознакою статі в усіх сферах суспільного життя.

Крім того, Україна є стороною Європейської конвенції з прав людини [8], яка через практику Європейського суду з прав людини встановлює стандарти недискримінації та рівності. Відповідно до статті 9 Конституції України, чинні міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою, є частиною національного законодавства [3]. Це означає, що міжнародні зобов'язання України у сфері гендерної рівності мають безпосереднє застосування в правовій системі держави.

На основі конституційних принципів та міжнародних зобов'язань в Україні сформовано низку законодавчих актів, спрямованих на досягнення гендерної рівності. Основним нормативно-правовим актом у цій сфері є Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [9]. Цей закон визначає основні напрями державної політики щодо забезпечення гендерної рівності, включаючи запобігання дискримінації за ознакою статі, забезпечення рівного доступу до ресурсів та участі у прийнятті рішень.

Також важливими є положення Кодексу законів про працю України [10], які передбачають заборону дискримінації у сфері праці та необхідність створення умов для поєднання професійних і сімейних обов'язків. Закони та підзаконні нормативно-правові акти у сфері освіти [11], охорони здоров'я та соціального захисту також містять норми, спрямовані на забезпечення рівних можливостей для жінок і чоловіків.

Для ефективного впровадження принципів гендерної рівності в Україні діють спеціалізовані інституційні механізми. Зокрема, Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності [12] відповідає за розробку та координацію державної політики у сфері забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків. У Верховній Раді функціонує міжфракційне об'єднання «Рівні можливості» [13], яке займається просуванням законодавчих ініціатив у цій сфері.

Крім того, важливу роль відіграє Уповноважений Верховної Ради України з прав людини [14], який здійснює парламентський контроль за дотриманням прав і свобод людини, включаючи право на гендерну рівність. На місцевому рівні створюються спеціальні консультативно-дорадчі органи, які сприяють реалізації гендерної політики на регіональному рівні.

Попри значний прогрес у нормативно-правовій базі та інституційній підтримці, Україна стикається з низкою викликів у сфері забезпечення гендерної рівності. Серед них можна виділити:

1. Гендерні стереотипи: У суспільстві досі існують стереотипи щодо ролей жінок і чоловіків, які обмежують можливості реалізації принципу рівності.

2. Економічна нерівність: Жінки в Україні часто отримують нижчу заробітну плату порівняно з чоловіками за аналогічну роботу.

3. Політична участь: Хоча кількість жінок у політиці поступово зростає, їх представництво у виборчих органах залишається недостатнім.

4. Насильство за ознакою статі: Проблема домашнього насильства та інших форм гендерно обумовленого насильства залишається актуальною.

У цьому контексті доцільно погодитися з позицією К. Глиняної, яка підкреслює, що забезпечення гендерної рівності у сфері сімейних правовідносин вимагає не лише формального закріплення відповідних гарантій у законодавстві, але й трансформації загального правового і соціального підходу до визначення ролі жінки та чоловіка в сім'ї. З огляду на стійкість традиційних стереотипів, важливим завданням державної політики є створення умов для їх подолання, що може бути досягнуто через впровадження відповідних освітніх програм, активне використання засобів масової інформації, а також ефективного застосування механізмів правового регулювання. Зміни повинні торкатися не лише декларативного рівня, але й практичного впровадження норм, зокрема з урахуванням індивідуальних потреб обох сторін у шлюбі. Особливу увагу слід приділити питанням справедливого розподілу сімейних обов'язків, забезпечення належного догляду за дітьми, а також гарантування захисту від домашнього насильства, що є невід'ємною складовою реалізації принципу гендерної рівності [15, с. 181].

Для подолання зазначених викликів необхідно вдосконалювати і нормативно-правову базу, і механізми її реалізації. Передусім, варто посилити відповідальність за порушення законодавства у сфері гендерної рівності та запровадити більш ефективний моніторинг дотримання відповідних норм. Важливим кроком також є проведення просвітницьких кампаній для зміни суспільних стереотипів і підвищення обізнаності громадян про їхні права.

Крім того, доцільним є посилення співпраці з міжнародними організаціями та використання їхнього досвіду у впровадженні успішних практик забезпечення гендерної рівності. Адже, забезпечення гендерної рівності через гарантування прав людини є невід'ємною частиною демократичного розвитку України. Конституційно-правові засади цієї сфери створюють міцну основу для реалізації відповідної державної політики. Однак для досягнення реальної рівності необхідно подолати низку викликів і вдосконалити механізми впровадження норм права.

Висновки

Проведений аналіз конституційно-правових засад забезпечення гендерної рівності через гарантування прав людини в Україні дозволяє зробити такі висновки.

Передусім, варто підкреслити, що гендерна рівність є фундаментальним принципом функціонування демократичного суспільства, що ґрунтується на засадах верховенства права, поваги до прав людини та недискримінації. У контексті українського конституційного права, забезпечення гендерної рівності набуває особливого значення, оскільки воно є невід'ємною складовою реалізації міжнародних зобов'язань України та побудови правової держави.

Необхідно зазначити, що Конституція України закріплює принцип рівності всіх громадян перед законом (стаття 24), забороняючи будь-які форми дискримінації, зокрема за ознакою статі. Це положення є базовим для формування національної правової політики у сфері забезпечення гендерної рівності.

Доречно зауважити, що Україна є учасницею низки міжнародних договорів, які спрямовані на забезпечення рівності жінок і чоловіків, зокрема Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Ці зобов'язання інтегровані у національне законодавство, що, у свою чергу, сприяє гармонізації української правової системи з міжнародними стандартами.

Вагоме місце з-поміж інструментів реалізації гендерної рівності відіграють законодавчі акти. Національне законодавство, зокрема Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», створює нормативну базу для впровадження гендерної політики. Однак, аналіз свідчить про наявність прогалин у

практичній реалізації цих норм, що потребує вдосконалення механізмів контролю та моніторингу.

В Україні функціонують спеціалізовані інституції, (зокрема, Урядовий уповноважений з питань гендерної політики), які відіграють ключову роль у реалізації державної політики у цій сфері. Водночас ефективність їхньої діяльності залежить від належного фінансування, координації між органами влади та залучення громадянського суспільства.

Окремо варто вказати на проблему, пов'язану з імплементацією гендерних стандартів. Незважаючи на прогрес у законодавчому забезпеченні, проблема гендерної нерівності залишається актуальною через стереотипи, недостатню обізнаність населення та відсутність ефективних санкцій за порушення законодавства.

Для підвищення ефективності забезпечення гендерної рівності необхідно: посилити контроль за виконанням законодавства у цій сфері; розробити механізми запобігання дискримінації на ринку праці та в політичній сфері; впроваджувати освітні програми для підвищення обізнаності населення про права людини та важливість гендерної рівності.

Отже, конституційно-правові засади забезпечення гендерної рівності в Україні є важливим елементом побудови демократичного суспільства. Водночас ефективна реалізація цих принципів потребує комплексного підходу, який включає вдосконалення законодавства, посилення інституційного потенціалу та зміну суспільних стереотипів. Лише за умови синергії цих зусиль можна досягти реальної гендерної рівності як основоположного права людини.

Список використаних джерел

1. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. Офіційний вісник України. 2008. № 93. Ст. 3103.
2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) від 18.12.1979 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_207
3. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Фрицький О. Ф., Романюк І. І. Конституційно-правові аспекти забезпечення гендерної рівності в Україні. Молодий вчений. 2017. травень. № 5.1 (45.1). С. 146–148.
5. Ганзицька Т. С. Конституційно-правові основи забезпечення гендерної рівності в Україні. Держава та регіони. Серія: Право. 2014. № 1 (43). С. 9–13.
6. Кобзар О. Ф., Кобзар Т. С. Механізм забезпечення гендерної рівності: теоретико-правовий аналіз. Честь і закон. 2021. № 3 (78). С. 94–100.
7. Про ратифікацію Факультативного протоколу до Конвенції про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок: Закон України від 5 червня 2003 року № 946-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 39. Ст. 345.
8. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів N 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17 липня 1997 року № 475/97-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1997. № 40. Ст. 263.
9. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 8 вересня 2005 року № 2866-IV. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 52. Ст. 561.
10. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322V-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/card/322-08>.

11. Про схвалення Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та затвердження операційного плану заходів на 2022-2024 роки з її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2022 року № 1163-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2022-%D1%80#Text>
12. Деякі питання оптимізації системи центральних органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 липня 2025 року № 904. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/904-2025-%d0%bf#text>
13. Міжфракційне депутатське об'єднання «Рівні можливості»/ URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D1%96%D0%B6%D1%84%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B5_%D0%B4%D0%B5%D0%BF%D1%83%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B5_%D0%BE%D0%B1%27%D1%94%D0%B4%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%C2%AB%D0%A0%D1%96%D0%B2%D0%BD%D1%96_%D0%BC%D0%BE%D0%B6%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%C2%BB
14. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23 грудня 1997 року № 776/97-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 20. Ст. 99.
15. Глиняна К. Забезпечення гендерної рівності в сімейних правовідносинах: національний та міжнародний досвід. Юридичний вісник. 2025. № 1. С. 180–187.